/leermuiswerkgroep VZZ

Nieuwsbrief
Nummer 48
Jaargang 17 (2005)
Nummer 2

Colofon

De Nieuwsbrief is een uitgave van de Vleermuiswerkgroep Nederland en verschijnt 3x per jaar.

ISSN 0928-3587

Hoofdredactie:
Rudy van der Kuil, René Janssen en Anton van Meurs.

Redactieadres:
Rudy v.d. Kuil
J.van Offwegenlaan 74
2282 HS Rijswijk
vlennieuwsbrief@vzz.nl

De redactie houdt zich niet verantwoordelijk voor de inhoud van de artikelen. Wel houdt de redactie zich het recht voor artikelen in te korten,te redigeren,en voor personen of groepen kwetsende artikelen niet te plaatsen.

Druk: De Strooifolderspecialist, Tricht.
Gedrukt op chloorvrij papier

U kunt abonnee worden door € 8,00 over te maken op giro 6236600 t.n.v. Vleermuiswerkgroep Nederland te Arnhem.

Subscribing to the Newsletter from abroad: see rearpage for futher details.

Adreswijzigingen kunnen rechtstreeks doorgegeven worden door te mailen naar: leden@vzz.nl.

Foto voorplaat:
Tweekleurige vleermuis door Joost Verbeek.

Inhoudsopgave

3 Twee nieuwe winterverblijven in Tilburg
- Erik Korsten

6 Vondst van een tweekleurige vleermuis in Breda
- Erika Dütting

6 Zeldzame vondst tweekleurige vleermuis in Heemsl
- Joost Verbeek

7 Chirofilatelistische nieuwtjes 8
- Peter Lina

8 15 jaar vleermuisonderzoek op Goeree
- Kees Mostert

11 Het gebruik van Argex-blokken in winterverblijver
- Erik Korsten

12 Bescherming tegen vleermuizenrabiës
- Peter Lina

14 Voor een vleermuis naar het ziekenhuis
- Erik Korsten

16 Nieuwe vleermuisliteratuur
- Peter Lina

17 Agenda Vleermuisconferenties
- Peter Lina

18 Adressen

20&19 Uitnodiging VLEN- dag 29 oktober 2005

Redactiteiten

Er is een hoop veranderd. De ledenadministratie van de VL jaren van trouwe dienst bij Juuk Slager naar de VZZ- kant gegaan. Bij deze willen we Juuk zeer hartelijk bedanken vo jaren dat hij de ledendatabase up-to-date heeft gehouder

Daarnaast staat de jaarlijkse VLEN- dag weer voor de deu oktober 2005. Wederom is het in Leiden. De reeks van dri Leiden zal volgend jaar doorbroken worden doordat we zij uitgenodigd door de jubilerende Vleermuiswerkgroep Geld (VLEGEL) om de VLEN- dag volgend jaar in Gelderland te h

Het laatste nummer van dit jaar zal rond de kerstdagen op komen te liggen. De copysluitingsdatum hiervoor is 15 nove

Veel leesplezier en tot op de VLEN- dag!!

De redactie en het bestuur

Twee nieuwe winterverblijven in Tilburg

Erik Korsten

Inleiding

Sinds 1999 ben ik als lid van de Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant actief in het natuuronderzoek in De Kaaistoep. De Kaaistoep is onderdeel het waterwingebied van de Tilburgsche Waterleiding Maatschappij (TWM). In dit waterwingebied is de TWM sinds 1994 actief in natuurontwikkeling. Om de resultaten van deze ontwikkeling te monitoren zijn er diverse natuurorganisaties met onderzoek actief in De Kaaistoep en de daaraan grenzende terreinen. Inmiddels is de Kaaistoep één van de beste onderzochte stukjes natuur in Nederland.

In het begin was ik ook actief met jaarlijkse inventarisaties in het gebied maar dat moest ik door gebrek aan tijd helaas al snel opgeven. Maar in de tussentijd waren er ook ideeën gerezen voor het bouwen en inrichten van vleermuiswinterverblijven. Die samenwerking ging wel door en inmiddels zijn er twee winterverblijven gerealiseerd.

Vleermuiskelder De Hultensche Leij

In december 2001 ontstonden er tijdens de werkzaamheden van de TWM en het Waterschap Dongestroom aan een ecologische verbindingszone plannen voor een winterverblijf. Tijdens de werkzaamheden kwamen 9 duikerelementen uit de grond en men wilde die graag ter plaatse weer ingraven ten behoeven van een vleermuiswinterverblijf. De eerste werkzaamheden konden meteen worden uitgevoerd en een week later lag er de ruwe vorm van een winterverblijf: een in een berg zand verzonken tunnel van ongeveer 10 meter diep, die aan één kant was afgesloten.

In het voorjaar van 2002 werd er door de TWM een stalen deur ingezet en een mooie ingang gemetseld met een invliegopening boven de deur. Om het verblijf in te kunnen richten werd op 5 oktober 2002 door Jeroen Nusselein, Arno Damen en mij de kelder schoongemaakt. De wanden van de duikers zaten namelijk nog vol slib dat door de beek in de duikers was afgezet. Dat was meer werk en veel viezer werk dan verwacht. In totaal kwamen er ruim 30 kruiwagens zand uit de kelder en na iedere schep- en veegbeurt stonden we hoestend en proestend buiten te wachten tot het slibstof weer was gaan liggen.

Het winterverblijf werd op 26 oktober en 26 november 2002 door Jan van de

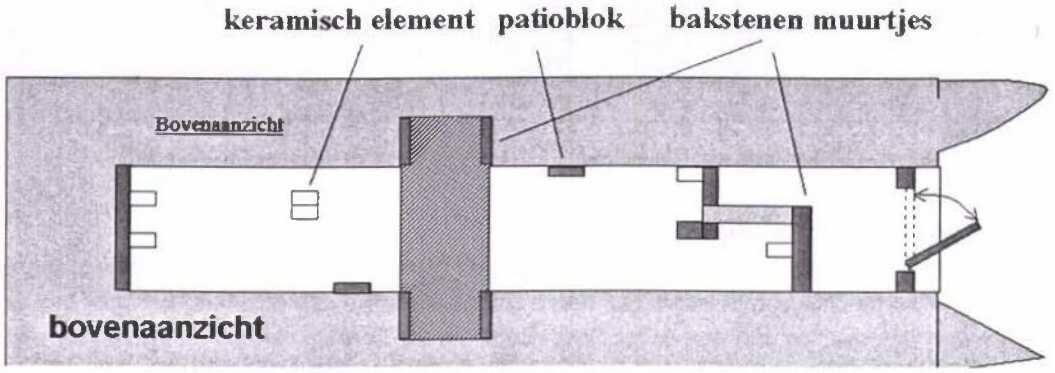

Nieuwenhuisen, Henk Verweij en mij verder ingericht. Vooraan in de kelder werden twee muurtjes gemetseld waardoor er een zigzagingang ontstond. Daardoor is er vrijwel geen

lichtinval in de kelder. Tussen deze muurtjes is het plafond een beetje verlaagd waardoor er een warmtedrempel ontstaat en er microklimaten kunnen ontstaan. Omdat de achterwand van de kelder en een paar zijwanden in de liggende duiker nog veel zand doorliet werd deze met de resterende stenen dichtgemetseld. Al deze muren bieden extra hang- en wegkruipmogelijkheden voor de vleermuizen. Nog meer hang en wegkruipmogelijkheden werden gecreëerd door het ophangen van twee patioblokken aan de zijmuren van de duikers en twee keramische wegkruipstenen aan het plafond achterin de kelder. Omdat sommige kieren tussen de duikerelementen zo diep waren dat vleermuizen er onzichtbaar in weg zouden kunnen kruipen en er zand uitspoelde werden deze met cement gedicht of ondieper gemaakt. Op 26 november 2002 was de kelder klaar en kon het wachten op de vleermuizen beginnen. Afbeelding 1 geeft een indruk van de inrichting van de kelder.

Tijdens de tellingen in winter 2002/2003 en winter 2003/2004 werden geen overwinterende vleermuizen in de kelder aangetroffen. Wel waren er al veel spinnen, roestvlekvlinders, muggen en een dagpauwoog in de kelder aanwezig. In de winter van 2003-2004 werden wel achterin de kelder kleine uitwerpselen van een vleermuis gevonden. De temperatuur van de kelder was prima (6°) maar achterin de kelder was de luchtvochtigheid nog vrij laag (65%).
Op 21 januari 2005 werden we verrast door de aanwezigheid van één overwinterende bruine grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*). Het dier hing aan de zijkant in een kier tussen twee duikers, helemaal voorin de kelder. Opvallend was dat de kelder daar ook het natst was terwijl de kelder achterin nog te droog was. Dat moet op termijn misschien veranderen. In ieder geval waren zeer tevreden dat de eerste vleermuis al na twee jaar in de kelder opdook.

Afbeelding 2: Voorkant van de kelder

Vleermuiskelder De Blaak

Al voordat ik vanuit de werkgroep in de Kaaistoep actief werd, was de TWM al bezig iets voor vleermuizen in hun gebied te doen. In het waterwingebied stond vroeger ook een vakantiehuisje van één van de medewerkers van de TWM. Toen dit huisje moest worden gesloopt besloot de TWM de kelder van het huisje als vleermuiskelder te laten liggen. Over de vloer van de begane grond werden betonnen rijplaten gelegd en daaroverheen werd een halve meter zand gestort. De toegang (een trapgat) werd afgesloten en voor de vleermuizen werd een kleine invliegopening gemaakt. Een prachtig idee. Helaas was de uitvoering niet helemaal geslaagd. De invliegopening was eigenlijk meer een inkruipopening waardoor vleermuizen over de grond moesten kruipen om erin te kunnen komen. Er zijn

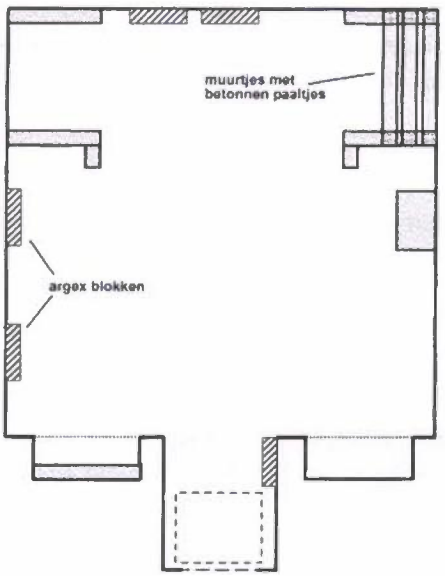

Afbeelding 3: schematische inrichting

Afbeelding 4: de invliegopening

weliswaar succesvolle vleermuiskelders met zo'n toegang bekend maar een vrije invliegopening lijkt toch beter. Ook was de kelder niet toegankelijk om te tellen en het is jammer als je nooit weet of de kelder wel of niet succesvol is.

In overleg met de TWM zijn we in 2001 plannen gaan maken over het verbouwen en inrichting van Vleermuiskelder De Blaak. In 2002 is de kelder weer opengemaakt door een betonnen rijplaat van het trapgat af te halen. Het interieur van de kelder zag er redelijk goed uit maar afgezien van het ruwe en ongelijke plafond waren er weinig wegkruipmogelijkheden. Om de kelder voor onbevoegden af te sluiten zou er ook nog een nieuwe ingang gemaakt moeten worden. In de winter van 2002 en 2003 vonden we veel muggen, roestvlekvlinders en een dagpauwoog in de kelder maar geen vleermuizen.

In 2003 verkregen we op een opmerkelijk manier materiaal voor de kelder. Bij mij in de straat werd een tuinmuur door een auto aan puin gereden en omdat de eigenaar anders het afvoeren van de bakstenen zelf moest betalen wilde hij de stenen graag afstaan.

In 2004 werden drie werkdagen georganiseerd om de kelder in te richten. Voorbereidend werk daarvoor werd uitgevoerd door de vrijwilligersgroep van de TWM die de bakstenen van de tuinmuur netjes schoon bikten. Op 24 april werd begonnen aan de inrichten. Arno Damen, Peter Grubben en ik begonnen met het naar binnen sjouwen van de stenen en werden de eerste muurtjes gemetseld.

Op 29 mei gingen Arno, Jeroen en er daarmee verder. We hadden van de TWM een schitterende putdekselconstructie (z.g.a.n.) gekregen waardoor Arno de oude ingang kon dichtmaken en we het putdeksel konden plaatsen. Op 3 oktober zijn de laatste muurtjes gemetseld en hebben we Argex blokken (zie verderop in deze nieuwsbrief) opgehangen om zo meer wegkruipmogelijkheden voor de vleermuizen te creëren.

Op de eerder gemetselde muurtjes - die tot ongeveer 10 cm onder plafond reikten - werden als een brug afgedankte betonnen rasterpalen geplaatst. Door tussen de palen 2-3 cm vrij te houden ontstonden ook mooie wegkruipspleten. Hoewel er nog stenen in de kelder liggen waarmee nog meer muurtjes gemetseld kunnen worden was op 3 oktober de kelder klaar voor de vleermuizen.

Op 21 januari 2005 was de nieuwe vleermuiskelder De Blaak al een klein succes. Diep weggekropen in één van de argex blokken hing een bruine grootoorvleermuis.

Ik was natuurlijk erg enthousiast. Niet alleen waren beide objecten bij de TWM in gebruik door vleermuizen, maar bruine grootoorvleermuizen had ik ook niet eerder op hun terrein waargenomen.

Dankwoord
Tenslotte wil ik graag iedereen nogmaals bedanken die aan het inrichten van de beide vleermuisverblijven heeft meegeholpen:
Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant: Arno Damen, Jeroen Nusselein, Jan van de Nieuwenhuisen, Henk Verweij en Peter Grubben, Fons Aelberts voor hun inzet, hulp en advies bij het bouwen.
TWM: Jan van Gameren, Jaap van Kemenade, Henk Verhoeven, de vrijwillige "bikkers"
en iedereen die ik nog vergeten ben!

Vondst van een tweekleurige vleermuis in Breda

Erika Dütting

Vrijdagavond 23 september 2005 kreeg ik een melding dat er een vleermuis hing in de wijk Haagse Beemden in Breda-Noord. Hij hing al twee dagen aan een balustrade op de derde verdieping; de hele vrijdag in de felle zon. De meldster dacht dat de vleermuis misschien dood was. In ieder geval hing hij zodanig dat hij door flatbewoners gemolesteerd kon worden.

De vleermuis leefde nog en had geen beschadigingen. Het bleek om een tweekleurige vleermuis te gaan. Een dichte rugvacht, donker aan de basis met lichter grijs aan de punt. Ronde oorvorm met een duidelijke brede antitragus en niervormige tragus. Bij een bijeenkomst van de Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant de volgende ochtend werd de determinatie bevestigd. De onderarmlengte was 47 mm. Het was een seksueel actief volwassen mannetje. Als bijlage een aantal foto's van dit dier. De twee bovenste foto's zijn niet optimaal omdat ze door een plastic ruitje zijn genomen maar zijn voldoende om de belangrijke kenmerken te zien.

Een nacht en een dag in huis gehad, water gegeven en op zaterdag gevoerd (tien meelwormen en een vlieg). Nadat hij gegeten had, kwam hij weer snel op krachten. Aan het eind van de zaterdag, 24 september is hij in de buurt van waar hij gevonden was weer vrijgelaten.
Deze vondst is de derde bekende waarneming van de tweekleurige vleermuis in Noord-Brabant. In 1984 werd in Breda een vrouwtje tweekleurige vleermuis gevonden. In januari 2002 werd in het provinciehuis in 's-Hertogenbosch eveneens een vrouwtje tweekleurige vleermuis gevonden (zie ook Zoogmail 2002-6).

Zeldzame vondst tweekleurige vleermuis in Heemskerk

Joost Verbeek

Na de vondst van een mannetje tweekleurige vleermuis hangend aan een woonhuis in de Mijzer polder op 19 oktober 2001 nu de tweede vondst van een tweekeurige vleermuis boven het Noordzeekanaal in Noord-Holland. Ditmaal echter een vrouwtje. Het diertje werd aangetroffen in de galerij van een flatgebouw aan de Debora Bakelaan. Ze kroop over de grond en bleek ondervoed. Via de dierenambulance werd het diertje bij Ann van Briemen van Vogelopcentrum Zaanstreek gebracht. Ann belde me op en zei dat ze een vleermuis had binnengekregen ter grootte van een kleine laatvlieger, maar met een dichte donkere vacht en bijna zwarte snoet met een prachtige zilverkleurige gloed aan de rugzijde. Met de

opmerking: "het lijkt net een zilveren haarspoeling die bejaarde dames laten zetten", typeerde ze de kleur. Ik zei dat alle kenmerken op een tweekleurige vleermuis duidden en zou het diertje komen halen. Het blijkt inderdaad een tweekleurige vleermuis, ditmaal een vrouwtje met de volgende maten:

Rechteronderarm: 46.3 mm
Rechter vijfde vinger: 51.6 mm
Gewicht: 16 gram

Ik heb het diertje na voeding van een twintigtal meelwormen op 19 september in goede conditie uitgezet in een Schwegler winterkast in Andijk, Noord-Holland.

Noot van de redactie:
Naast de hier boven beschreven vondsten zijn ons via verschillende wegen ook nog andere vondsten van tweekleurige vleermuizen in de maand september tot ons gekomen: Scheveningen 2 september; Lelystad 10 september; Wieringerwerf 12 september; *Texel 15 september; Rotterdam 18/19 september en Rotterdam 30 september.*

Chirofilatelistische nieuwtjes 8

Peter Lina

Het jaar 2004 bleek achteraf toch wel een goed jaar te zijn geweest met diverse uitgaven van postzegels met afbeeldingen van vleermuizen. De eerste zegels voor 2005 hebben zich inmiddels weer aangediend.

Verenigde Staten, 3 maart 2005. Een vel met 10 zegels van elk 37 dollarcent. Het vel laat een aantal dieren en planten zien in een noordoostelijk loofbos van de Verenigde Staten. Op een van de zegels staat een rode vleermuis *(Lasiuris borealis)* afgebeeld hangend aan een takje van een suikerahorn *(Acer saccharum).* De vrouwtjes en mannetjes verschillen van kleur. Het vrouwtje is donker-roodbruin en het mannetje is veel lichter, oranjerood van kleur. Overdag rusten de dieren, hangend aan takken of boomstammen en hun kleur lijkt zoveel op die van een dor blad of van boomschors, dat zij vaak moeilijk te zien zijn. De vrouwtjes krijgen soms wel 4 jongen, zij hebben dan ook als enige vleermuizensoort 4 tepels. De rode vleermuis is een soort die over lange afstanden trekt van zijn noordelijke woongebieden op het Noord-Amerikaanse continent naar zuidelijke , warme streken. Niet alle exemplaren van deze soort doen dat. Een deel, vooral mannetjes, blijft in de noordelijke streken en overwintert daar.

St. Vincent & The Grenadines, 2005 (precieze datum nog niet bekend). Deze eilandengroep behoort tot de bovenwindse eilanden in het Caraïbische gebied waartoe ook de Nederlands Antilliaanse eilanden St. Maarten, Saba en St. Eustatius behoren. De uitgave bestaat twee vellen. Het eerste, grote vel bestaat uit zes zegels met elk een waarde van $ 1,60. Het tweede, kleine vel heeft een zegel met een waarde van $ 5. De namen van de soorten worden op de zegels uitsluitend in het Engels gegeven. De gegeven wetenschappelijke namen zijn waarschijnlijk de namen die er bijhoren. Zover ik heb kunnen nagaan komen geen van de afgebeelde soorten op St. Vincent & The Grenadines voor. Op het grote vel

worden afgebeeld de Mexican Long-tongued Bat, *Choeronycteris mexicana* (komt voor in El Salvador, Guatemala, Honduras, Mexico en de USA); Wahlberg's Fruit Bat, *Epomophorus wahlbergi* (komt in grote delen van Afrika voor); de Common Vampire, *Desmodus rotundus* (komt op het vaste land van Zuid- en Midden-Amerika voor, en ook op Cuba); de False Vampire Bat (de afgebeelde soort behoort tot de familie van de Megadermatidae, waarvan soorten voorkomen in delen van Azië, Afrika en Australië. Het is in ieder geval niet een van de valse vampiers die tot de familie van de Phyllostomidae behoren); de Horseshoe Bat (Hoefijzerneuzen komen niet op het Amerikaanse continent en omliggende eilanden voor); de Spear-nosed Long-tongued Bat (behoort tot de familie van de Phyllostomidae). Op de zegel van het kleine vel staat de afbeelding van de Greater Long-nosed Bat, *Glossophage elongata* (deze soort komt voor op de benedenwindse Antilliaanse eilanden Aruba, Bonaire and Curaçoa, maar niet van op de bovenwindse eilanden.

Lichtenstein, 5 september 2005. Twee zegel met een respectievelijke waarde van 1,80 en 2 franc en met een afbeelding van een gewone grootoorvleermuis, *Plecotus auritus,* en een vale vleermuis, *Myotis myotis.*

15 jaar vleermuisonderzoek op Goeree

Kees Mostert

Inleiding

Sinds 15 jaar worden op Goeree een aantal bunkers jaarlijks geteld op overwinterende vleermuizen. Deze tellingen worden uitgevoerd door leden van de Zoogdierenwerkgroep Zuid-Holland en vinden plaats in het kader van een landelijke meetnet van zoogdieren. Dit meetnet heeft tot doel om de aantalsontwikkeling van vleermuizen te volgen. Om de vleermuizen zo weinig mogelijk te storen vinden deze telling slechts 1x per jaar plaats halverwege januari. Met enkele deskundigen worden de ruimten zorgvuldig geïnspecteerd om de vergelijking van de aantallen tussen de verschillende jaren zo betrouwbaar mogelijk te houden.

Omdat er inmiddels heel wat gegevens zijn verzameld over vleermuizen op Goeree die slechts bij enkele mensen bekend zijn, leek dit een goede aanleiding om de resultaten eens overzichtelijk op een rijtje te zetten.

Bunkers in het duingebied

Overwinteringsplaatsen van vleermuizen in het westen van het land zijn vooral bekend van bunkers in het duingebied. De soorten die in bunkers overwinteren zijn vaak schaarsere of zeldzame soorten en die hogere eisen aan hun leefomgeving stellen (zowel in de zomer als in de winter). Veel soorten van de Myotis-familie zoals watervleermuis (*Myotis daubentonii*), franjestaart (*Myotis nattereri*) en baardvleermuis (*Myotis mystacinus*) zijn in de zomer vooral bewoners van oude bomen.

De eisen die vleermuizen voor hun overwintering stellen aan onderkomens is dat deze veilig, donker, vochtig en een min of meer lage constante temperatuur hebben. Veel maatregelen om bunkers geschikt(er) te maken richten zich dan ook op het creëren van extra schuilplaatsen, het vochtig maken door middel van (regen)water (de luchtvochtigheid moet meer dan 90% bedragen) en het afsluiten van deuren. Door het afsluiten van deuropeningen kan de temperatuur in de bunker zelf constanter blijven en tevens voorkomt dit dat vleermuizen door ongewenst bezoek worden verstoord.

In de jaren zestig werd incidenteel ook enkele overwinterende vleermuizen aangetroffen in het voormalige Fort Prins Frederik bij Ooltgensplaat. Hier werden destijds

baardvleermuis en meervleermuis (*Myotis dasycneme*) overwinterend aangetroffen (Van Wijngaarden et al., 1971). Helaas is dit voormalige fort al lang niet meer geschikt voor vleermuizen.

Verloop van de aantallen vleermuizen op Goeree
Vanaf winter 1990/1991 vinden er jaarlijks controles plaats naar overwinterende vleermuizen in de bunkers van Goeree. De eerste twee winters werden overigens nog geen vleermuizen in de objecten aangetroffen. Niet alle bunkers waren destijds bekend. Vanaf 1994/1995 zijn alle bunkers op Goeree jaarlijks geteld, met uitzondering van de bunkers op De Punt. In die periode namen de aantallen langzaam toe van 18 naar 28 exemplaren. Sinds de winter van 2000/2001 werden ook de bunkers op De Punt jaarlijks geteld. Sindsdien wisselt het aantal tussen de 37 en 47 exemplaren.

Watervleermuis (*Myotis daubentonii*)
De meeste overwinterende vleermuizen in de bunkers van Goeree hebben betrekking op de watervleermuis. Dit komt overeen met de resultaten in andere duingebieden, waar vaak 70% van de aanwezige vleermuizen uit deze soort bestaat.
De aantallen watervleermuizen lijken sinds de winter van 1994/1995 langzaam wat toe te nemen van 17 naar 25 dieren in 1999/2000.
Sindsdien lijkt het aantal enigszins te fluctueren tussen de 35 en 45 watervleermuizen. De beste overwinteringsplaatsen voor dezer soort zijn de bunkers bij Ouddorp, Kwade Hoek en De Punt.

Gewone grootoorvleermuis (*Plecotus auritus*)
Vanaf winter 1994/1995 is de gewone grootoorvleermuis jaarlijks als overwinteraar aangetroffen. De aantallen per winter schommelen vanaf 1995/1996 tussen de 1 en 7 exemplaren. De laatste winters lijken de aantallen iets toe te nemen. De soort kan relatief goed tegen droge bunkers en tegen temperatuurwisselingen en neemt daarom soms genoegen met hele kleine bunkers.
De grootoorvleermuis is vrijwel jaarlijks aanwezig in de bunkers op De Punt, langs de Oostdijk en in de Kwade Hoek. In de bunker van de Preekhilpolder is de soort slechts een keer gezien, namelijk in de winter van 2003/2004 (1 exemplaar). In de bunkers bij Ouddorp was alleen in de jaren 1995/1996 t/m 1997/1998 een overwinterend dier aanwezig.

- advertentie -

BioQuip

Het adres voor vleermuisdetectors

Tevens veerunsters en zoogdiervallen

E. de Boer van Rijkstraat 13
2331 HH Leiden

tel.: 071 -531 49 79
fax: 071 -576 62 68
e-mail: bioquip@zonnet.nl

ook tijdens de avonduren bereikbaar

Waar komen ze vandaan?
Het is onduidelijk waar de vleermuizen vandaan komen die op Goeree in de bunkers overwinteren. Van de grootoorvleermuis, die graag op warme zolders verblijft zoals bijvoorbeeld oude kerkgebouwen, is het aannemelijk dat deze dieren van het eiland zelf komen. Watervleermuizen komen mogelijk deels van andere gebieden. Het is aannemelijk dat de meeste dieren die op Goeree overwinteren mannetjes betreffen. Deze dieren leven in het zomerhalfjaar solitair of in kleine groepjes en stellen minder hoge eisen aan bijvoorbeeld de ouderdom van bomen.

Discussie

Hoewel de aantallen overwinterende vleermuizen in de bunkers op Goeree in vergelijking met Voorne en Schouwen vrij gering zijn, is het toch van groot belang dat vleermuizen de mogelijkheid hebben om te overwinteren op Goeree. De meeste soorten vleermuizen hebben moeite met het migreren over grote open gebieden (Helmer et al., 1987). Goeree-Overflakkee is weliswaar verbonden met het vasteland sinds 1970 maar dat betekent niet dat het eiland daarmee gemakkelijk te bereiken is voor vleermuizen. Wanneer boombewonende soorten als watervleermuis de kans hebben succesvol te overwinteren is de kans ook groter dat zich zomerpopulaties zullen vormen in het binnenduinrandgebied van Goeree. Momenteel zijn hier nog geen kraamkolonies bekend, maar dat kan op korte termijn we eens kunnen gaan veranderen.

In de zomermaanden heeft er ook onderzoek op Goeree-Overflakkee aan vleermuizen plaatsgevonden door middel van bat-detectors. Dit onderzoek met bat-detectors heeft aan het licht gebracht dat ruim driekwart van de foeragerende vleermuizen bestaat uit de gewone dwergvleermuis (Limpens et al., 1993). Ook de ruige dwergvleermuis en laatvlieger komen plaatselijk voor.

De watervleermuis werd slechts in kleine aantallen opgemerkt boven het Zuiderdiep, eveneens een enkele meervleermuis. De grootoorvleermuis is niet gehoord maar die kan relatief makkelijk worden gemist, omdat de ultrasone geluiden van deze soort vaak pas op enkele meters hoorbaar is. Eenmaal werd een rosse vleermuis (Nyctalus noctula) gehoord boven een weg in de omgeving van Nieuwe Tonge. Deze melding heeft ongetwijfeld betrekking op een migrerend exemplaar. Er zijn in totaal dus zeven soorten vleermuizen op Goeree-Overflakkee bekend.

Toekomst

Uit bovenstaande blijkt dat de aantalsontwikkeling van overwinterende vleermuizen in de bunkers van Goeree redelijk positief is te noemen. Dit heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat een deel van de bunkers (bij Ouddorp en Kwade Hoek) zijn afgesloten en ingericht voor vleermuizen. Sinds afgelopen winter is ook de bunker in de Preekhilpolder ingericht en afgesloten voor vleermuizen. Wanneer de bunkers langs de Oostdijk en op De Punt ook ingericht kunnen worden zijn er voldoende veilige rustplaatsen voor vleermuizen om een goede populatie op Goeree te kunnen opbouwen. Hopelijk resulteert dit op korte termijn ook in zomerkolonies van deze soorten op Goeree waar jongen worden geboren. Met een beetje geluk kunnen in de nabije toekomst ook nieuwe soorten als baardvleermuis (Myotis mystacinus) en franjestaart (Myotis nattererii) worden verwacht. Deze soorten zijn al wel bekend van Schouwen.

Gebruikte literatuur

Broekhuizen S., B. Hoekstra, V. Van Laar, C. Smeenk & J.B.M. Thissen, 1992. Atlas van de Nederlandse zoogdieren. Stichting Uitgeverij van de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging - III.

Helmer, W., H.J.G.A. Limpens & W. Bongers, 1987. Handleiding voor het inventariseren en determineren van Nederlandse vleermuissoorten met behulp van bat-detectors: 1-67. Stichting Vleermuis-Onderzoek, Soest.

Limpens, H., K. Mostert & W. Bongers, 1997. Atlas van de Nederlandse vleermuizen: 1-260. Onderzoek naar verspreiding en ecologie. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Wijngaarden, A. van, V. van Laar & M.D.M. Trommel, 1971. De verspreiding van de Nederlandse zoogdieren. - Lutra, 13: 1-41, kaart 1-64.

Het gebruik van Argex-blokken in winterverblijven

Erik Korsten

Vorig jaar las ik in het Duitse vleermuisblad *Nyctalus** een artikel over de toepassing van wegkruipstenen. Het artikel ging over de resultaten van het aanbrengen van wegkruipstenen voor vleermuizen in een aantal afgesloten bunkers en tunnels. Die objecten waren qua klimaat erg geschikt voor vleermuizen maar het aantal hang- en wegkruipmogelijkheden was zo gering dat er geen vleermuizen in zaten of maar een beperkt aantal.
De onderzoekers bekeken welke in de bouwhandel verkrijgbare stenen het meest geschikt konden zijn en kwamen uit op *argex blokken.* Na het ophangen van die blokken waren in vrijwel alle objecten de aantallen vleermuizen toegenomen en werden de blokken gebruikt door o.a. watervleermuizen, baardvleermuizen, bruine grootoorvleermuizen en franjestaarten.
In Nederland kon ik die stenen niet vinden maar via het internet kwam ik erachter dat dergelijk stenen in België gewoon te koop zijn (o.a. bij de Brico in Turnhout).
Bijgevoegd een paar foto's van de blokken. De afmetingen van de blokken die ik heb gekocht (kleinste model zijn): 38,5 cm breed, 8.5 cm diep, 18,5 cm hoog (de inkruipspleet is 17,5 cm diep) en de inkruipspleet is 2,5 cm wijd. Deze stenen waren toen 65 eurocent per stuk.
Er zijn ook grotere argex stenen verkrijgbaar. De breedte is dan hetzelfde maar de diepte is dan anders (groter) waardoor de inkruipspleet ook veel groter is. De kleine blokken zijn erg handig omdat die blokken aan de bovenkant al dicht zijn.
Deze blokken (de kleinste) zijn vrij licht - lichter dan bijvoorbeeld patioblokken - en zijn eenvoudig op te hangen. Het materiaal lijkt wel op dat van patioblokken maar is wat poreuzer.
In Vleermuiskelder De Blaak hebben we de stenen met lange pennen (een soort keilbouten om houten balken mee aan elkaar vast te maken) in de muur opgehangen. Maar met korte pennen of een boutje als steun en een beetje cement of tegellijm moet het ook goed kunnen.
Een van die stenen werd de eerste winter al door een bruine grootoorvleermuis in gebruik genomen. Nou is één grootoor natuurlijk geen bewijs dat de blokken supergeschikt zijn maar het Duitse artikel gaf wel aan dat verschillende soorten vleermuizen de blokken gebruiken. Ik denk trouwens wel dat het verstandig is om in een object niet één soort wegkruipstenen te gebruiken maar verschillende soorten. Dan creëer je meer diversiteit aan wegkruipmogelijkheden. Je kunt ook gewoon patioblokken gebruiken, deels grof gemetselde bakstenen muurtjes, keramische holle stenen (ook veel bij de Brico te koop) etc.

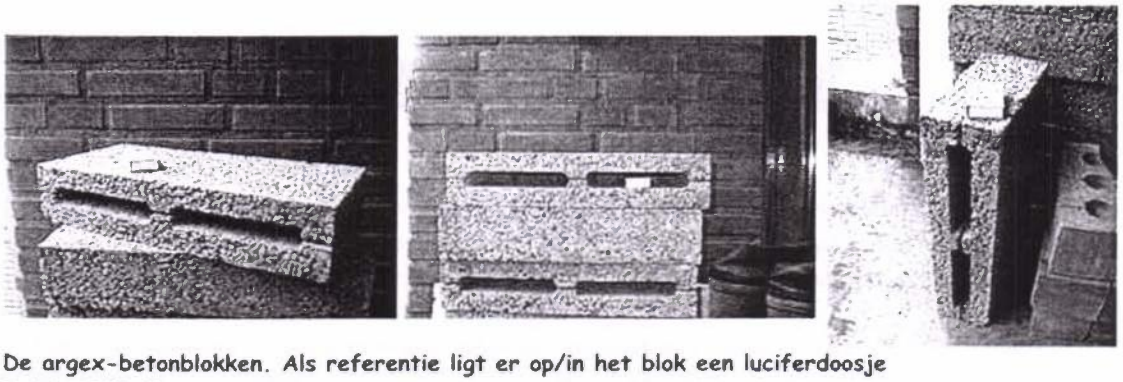

De argex-betonblokken. Als referentie ligt er op/in het blok een luciferdoosje
Foto's: Erik Korsten

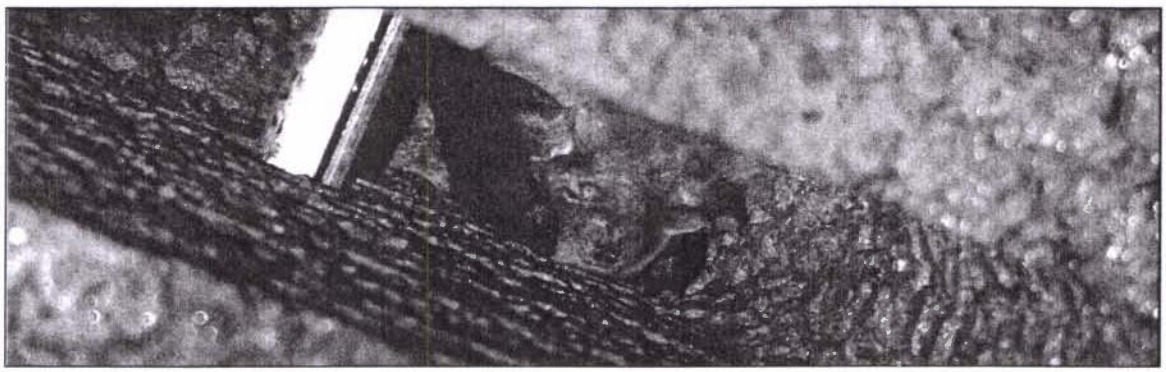

Een bruine grootoorvleermuis in argex-blok

Onderstaande foto's illustreert hoe je de blokken makkelijk kunt ophangen. Wij gebruiken daarvoor twee stalen spijkers of schroeven in combinatie met een soort van superkit voor het verlijmen van betonblokken. Die kit heet Fix All (High tack) en hebben we ook gekocht bij de Brico in België.
Fix All is reukloos en is ook te gebruiken op een vochtige ondergrond.

*** Het artikel in Nyctalus:**
Hübner, Gerhard. 2002. Zur Nutzung und Funktionen von Hohlblocksteinen in Fledermaus-Winterquartieren im Coburger Land (Nordbayern). - Nyctalus (N.F.), Berlin 8 (2002), Heft 4, p. 373-378

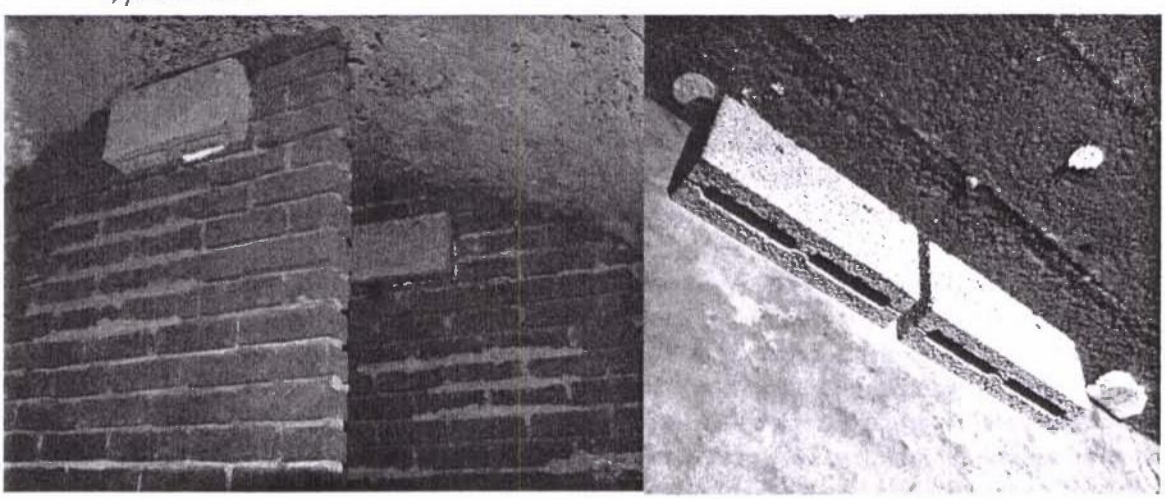

Bescherming tegen vleermuizenrabiës

Peter Lina

In het vorige nummer van deze nieuwsbrief heb ik een overzicht gegeven van de diverse virussen die rabiës kunnen veroorzaken en van de overdracht en het herkennen van deze ziekte. In deze bijdrage zal de bescherming tegen vleermuizenrabiës worden besproken.

Personen die vanwege hun werkzaamheden, zowel beroepsmatig als uit liefhebberij, met vleermuizen in aanraking kunnen komen, dienen de nodige voorzorgsmaatregelen te treffen

om niet met rabiësvirus te worden besmet. Direct lichaamscontact met vleermuizen dient zoveel mogelijk te worden vermeden. Hoewel de kans erg klein is dat men met vleermuizenrabiësvirus wordt besmet, is preventieve vaccinatie tegen rabiës in een aantal gevallen sterk aan te bevelen. Maar men kan echter al beginnen met het gebruiken van handschoenen bij het hanteren van vleermuizen. Wie regelmatig verschillende vleermuizensoorten hanteert, weet dat dit echter gemakkelijker gezegd is dan gedaan. Het gebruik van handschoenen is niet altijd gemakkelijk bij het verrichten van bepaalde handelingen aan vleermuizen, zoals het uit een mistnet halen of het doen van biometrische bepalingen. De dikte van handschoenen kan belemmerend werken bij het hanteren van verschillende vleermuizensoorten en de grotere vleermuizensoorten zijn in staat om door handschoenen heen te bijten die nog wel handig zijn om mee te werken.
In een volgende bijdrage kom ik terug op het gebruik van handschoenen bij het hanteren van vleermuizen.

Wanneer men door een vleermuis is gebeten of daarmee direct handcontact heeft gehad, dienen de volgende handelingen zo spoedig mogelijk te worden verricht:
was de bijtplek en/of handen goed met water en (groene) zeep
ontsmet de bijtplek en/of handen met alcohol 70% en indien dat niet voorhanden is met gewone huishoudspiritus of betadinejodium 10%.
Neem contact op met de huisarts of plaatselijke GGD om een vaccinatie te regelen, zonodig neemt de huisarts of GGD contact op met de Landelijk Coördinatiestructuur Infectieziektenbestrijding (LCI).

Het toedienen van rabiësvaccinaties gebeurt op basis van door de Wereld Gezondheidsorganisatie (WHO) aanbevolen schema's. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen preventieve (pre-expositie profilaxe) en behandelende of curatieve (postexpositie profilaxe) vaccinaties.

Bij preventieve vaccinatie wordt op de dagen 0, 7 en 21 (dag 21 mag ook dag 28 worden) telkens 1 ml rabiësvaccin in een van de bovenarmspieren geïnjecteerd. Daarna kan in beginsel worden volstaan met om de twee jaar een injectie (boostervaccinatie) van 1 ml vaccin. Een revaccinatie kan echter voor langere tijd worden uitgesteld wanneer uit een titerbepaling van antilichamen in het bloed blijkt dat er nog voldoende immuniteit is tegen rabiës. Overmatig vaccineren kan soms tot bijverschijnselen leiden. Het is daarom beter om om de twee jaar eerst de titer te laten bepalen en pas tot revaccinatie over te gaan als de titer te laag blijkt te zijn. Het effect van een vaccinatie verschilt van persoon tot persoon. Soms heeft men nog jaren na een vaccinatie een voldoende hoge titer om beschermd te zijn tegen rabiës. Mocht men binnen twee jaar na een vaccinatie een beet van een rabide vleermuis oplopen, dan wordt een postexpositie vaccinatie geadviseerd op de dagen 0 en 3. Dit laatste schema kan ook worden aangehouden wanneer de laatste vaccinatie tussen 2 en 10 jaar geleden heeft plaatsgevonden en de vaccinatie binnen 24 uur na de beet van een rabide vleermuis aanvangt.

Iemand die door een rabide vleermuis is gebeten of op een andere wijze direct contact met dat dier heeft gehad, of zo'n contact heeft gehad met een vleermuis die niet op de aanwezigheid van rabiës kon worden onderzocht, en niet eerder tegen rabiës is gevaccineerd, zal een uitgebreidere postexpositie vaccinatie moeten ondergaan op de dagen 0, 3, 7, 14, 30 en 90, telkens met 1 ml vaccin. Wanneer deze postexpositie vaccinatie binnen 5 dagen na het contact met een vleermuis aanvangt, zal doorgaans, zeker met een

ernstige verwonding, ook de toediening van Menselijk Anti Rabiës Immunoglobulinen (MARIG) tegelijkertijd met de vaccinatie op dag 0 plaatsvinden. De toe te dienen dosis hiervan is afhankelijk van het lichaamsgewicht van de betrokkene.

Rabiësvaccin is bepaald niet goedkoop en MARIG is zelfs zeer kostbaar. Het is daarom zeer belangrijk om een van rabiës verdachte vleermuis, waarmee direct contact is geweest, zo snel mogelijk te laten onderzoeken, zodat bij een negatieve rabiësuitslag de behandeling kan worden stopgezet. Bij personen, die in verband met hun werkzaamheden, waarschijnlijk meermalen met vleermuizen in aanraking kunnen komen, zou kunnen worden overwogen om in zo'n geval op het schema van een preventieve vaccinatie over te gaan.

Zoals ik in het vorige nummer van deze nieuwsbrief schreef, is in 1985 in Finland een vleermuizenonderzoeker aan vleermuizenrabiës overleden. Niemand was er zich destijds van bewust dat men mogelijk rabiës zou kunnen oplopen bij het hanteren van Europese vleermuizen. Door dit ongeval en het daarna door intensief onderzoek vinden van meer rabiësgevallen bij enkele Europese vleermuizensoorten, is er meer bewustzijn gekomen over de eventuele risico's die men heeft bij het hanteren van vleermuizen. Toch zijn er nog steeds veel mensen die regelmatig vleermuizen hanteren en daarbij geen handschoenen gebruiken of zich niet preventief hebben laten vaccineren tegen rabiës. Het in de wind slaan van adviezen voor deze maatregelen heeft bijvoorbeeld in 2002 geleid tot de dood van een amateur vleermuizenbeschermer in Schotland. Niet alleen de dood van zo'n actieve vleermuizenbeschermer was een trieste zaak, maar ook de negatieve publiciteit over vleermuizen die dit sterfgeval in heel Europa, tot in lokale weekblaadjes toe, heeft teweeggebracht heeft veel schade toegebracht aan de in vele jaren door veel mensen opgebouwde beschermingsgedachte voor vleermuizen onder het publiek.

Voor een vleermuis naar het ziekenhuis

Erik Korsten

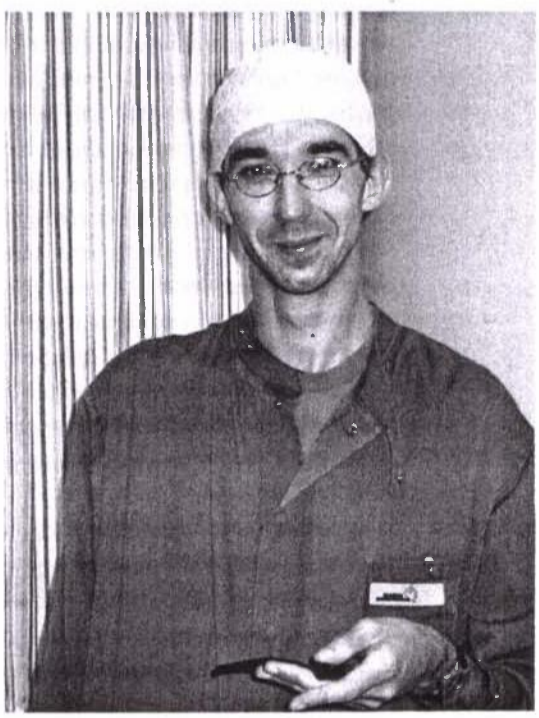

Het was op 22 augustus 2004 rond 23:45 u. dat ik op de badkamer in mijn pyjama mijn tanden stond te poetsen en de telefoon ging. Wie kan er nu zo laat nog bellen, dacht ik en ik liep naar de telefoon.
"Met Erik Korsten" *"Goedenavond, ik hoop niet dat ik stoor. Spreek ik met iemand van de vleermuizen?"*
Oh nee hè, ging het even door me heen. Op de één of andere manier duiken vleermuizen op de meest onmogelijke tijden op de meeste ongewenste plaatsen op. Maar daar kunnen die vleermuizen en die mensen die er last van hebben ook niets aan doen.
"Ja, dat klopt. waar kan ik u mee helpen?" "Nou, u spreekt met Piet en ik ben van de technische dienst van het Twee Steden Ziekenhuis in Tilburg en we zitten met een vleermuis op de OK en nu ligt daar alles stil. Wat moeten we nou doen"
"Een vleermuis in de O.K.?" vroeg ik, me vooral afvragend hoe een vleermuis nou in hemelsnaam in een operatiekamer terecht kan komen. Iemand op de operatietafel met last van "vleermuismuizenissen? Een

vleermuis operatief uit de haren van een "slachtoffer" verwijderd en meteen ontsnapt.....?

De man vertelde dat het niet om de operatiekamer (O.K.) zelf ging maar om de ruimte direct naast de operatiekamer. Via die ruimte ging het O.K.-personeel altijd de operatiekamer in. De vleermuis was er al meer dan een dag en had af en toe al over de afdeling rondgevlogen. De angst dat hij in de operatiekamer zelf terecht zou komen was groot. Dat zou immers betekenen dat de O.K. weer helemaal ontsmet zou moeten worden en een vleermuis in de O.K. tijdens een operatie zou helemaal een lastige situatie opleveren. En als de vleermuis in de O.K. zou verdwijnen door ergens in of achter te kruipen dan was het helemaal lastig.
Daarom was sinds het opduiken van de vleermuis bij die operatiekamer die O.K. gesloten geweest en was men druk op zoek gegaan naar een oplossing. Niemand durfde de vleermuis - die ergens tussen de gordijnen was gekropen - te vangen. Na eerst rond gebeld te hebben kwam men via vleermuis.net dan uiteindelijk bij mij uit. Of ik meteen wilde komen want het ziekenhuis kon in noodgevallen ook deze operatiekamer nodig hebben.
Een serieus probleem, dus ik kleedde me aan, pakte mijn spullen en sprong op de fiets. Behalve dat het probleem inderdaad snel opgelost moest worden was ik ook benieuwd naar de vleermuis. Ik had rond dat ziekenhuis al eens met een detector rondgelopen en had daar toen gewone dwergvleermuizen en laatvliegers gehoord. Er stonden daar ook wat hoge gebouwen dus misschien was het wel een tweekleurige vleermuis?
Bij het ziekenhuis werd ik opgewacht door de man van de technische dienst. Terwijl we naar de operatieafdeling liepen vertelde hij dat een afdeling vlakbij de operatieafdeling werd verbouwd. Er was daar nu een open verbinding met de buitenlucht en het was goed mogelijk dat de vleermuis daar het gebouw binnen was gevlogen. Maar dan was het toch nog een wonder hoe het dier door alle klapdeuren en sluizen in de kamer was gekomen waar hij nu zat. Verder was de afdeling behoorlijk goed geïsoleerd.

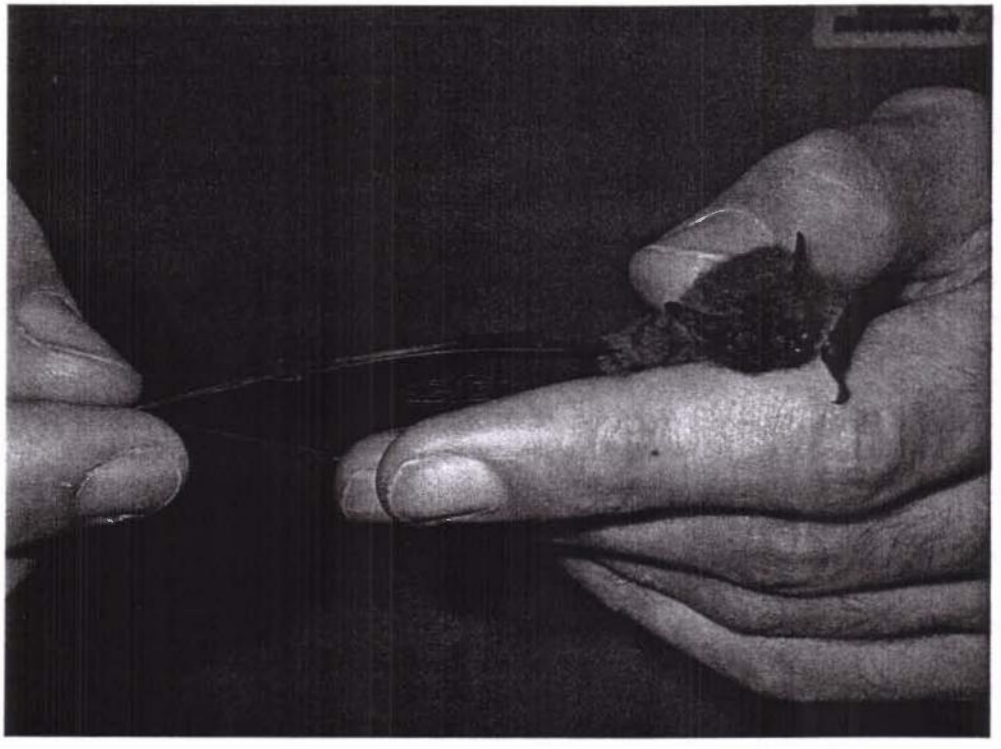

Op de O.K.-afdeling aangekomen werden we opgewacht door wat O.K.-personeel. Voordat we met hen mee konden lopen moesten we ons eerst omkleden. In onze eigen kleren mochten we natuurlijk de O.K.-afdeling niet op. Ik moest dus zo'n blauw operatiekamerpak aandoen en een witte muts opzetten. Ik zag er uit als een chirurg maar dan gewapend met een klein vangkooitje, een zaklamp en een paar dikke tuinhandschoenen (voor het geval het bijv. een flink bijtende laatvlieger was).

In de betreffende ruimte gekomen wezen een zuster en een OK-assistente waar de vleermuis voor het laatst gezien was. De vleermuis was snel gevonden. Het was een gewone dwergvleermuis en hij zat half weggekropen in de gordijnrails. Het was een mannetje en aan de gezwollen klieren in de bek te zien was hij seksueel actief. Hij was in het begin redelijk rustig en ik kon aan de man van de technische dienst laten zien hoe hij ook zelf een vleermuis veilig kan vangen.
Het O.K.-personeel was inmiddels weer binnengekomen - ze waren naar buiten gevlucht toen ik zei dat ik de vleermuis ging vangen - en waren erg geïnteresseerd in het beestje. Nadat de vleermuis uit een pipetje wat water had gekregen en behoorlijk levendig werd hebben we hem op de parkeerplaats van het ziekenhuisweer losgelaten. Er was natuurlijk een kans dat de vleermuis weer binnen zou belanden maar dat risico wilde we wel nemen. Het zou wel heel toevallig zijn als hij weer helemaal op de OK terecht zou komen. Bovendien wist de man van de technische nu hoe hij zelf een vleermuis moest vangen en buiten zetten.
Enige dagen later kwam er weer een telefoontje van een dier dat in het ziekenhuis was gevonden, mogelijk dezelfde. Deze keer was het in de ruimte van waaruit de gewassen kleding voor het O.K.-personeel naar de afdeling wordt gebracht. De vleermuis was door de technische dienst zelf vakkundig buiten gezet en was niet meer gezien.

Nieuwe vleermuizenliteratuur

Peter Lina

In deze rubriek wordt nieuw verschenen literatuur over vleermuizen vermeld, maar geen artikelen in tijdschriften of nieuwsbrieven. Ook vindt geen boekbespreking plaatsvinden, wel soms opmerkingen over de aard van een boek of de bruikbaarheid voor bepaalde doelgroepen. Ook kunnen wat oudere boeken worden vermeld, die mogelijk aan de aandacht zijn ontsnapt.

F. Greenaway, (2001). The Box Hill Book of Bats. The Friends of Box Hill, Pixham Mill, Dorking, Surrey RH4 1PQ, UK. 42 pp. ISBN: 0 9534430 3 5.

I. Zagorodniuk, L. Godlevska, V. Tyshchenko & Ya. Petrushenko (2002, echter pas in juni 2005 gedrukt). Кажани України та суміжних країн, керівництво для польових досліджень (Vleermuizen van de Oekraïne en aangrenzende landen, een gids voor veldonderzoek). Proceedings of the Theriological School, 3, Kiev. 108 pp. ISBN: 966-02-0692-5.
Beschrijft enige technieken voor veldonderzoek aan vleermuizen, systematiek, determineersleutels. Voorts korte beschrijvingen en eenvoudige verspreidingskaartjes en een vrij uitgebreide literatuurlijst. In het Oekraïens, zonder Engelse samenvatting(en).

D. Waters & R. Warren (2003). Bats. The Mammal Society, London. 32 pp. ISBN: 0 906282 51 9.
Dit is een aanzienlijke, herziene vervanging van het in 1986 verschenen gelijknamige boekje door R.E. Stebbings.

M. Andreas & E. Cepáková. (2004). Metodická příručka pro prasktickou ochrana netopýrů (Methodische handleiding voor praktische vleermuizenbescherming). Agentura Ochrany přírody a krajiny České Republiky, Praha. 69 pp. ISBN: 80-86064-81-6.

P. Agnelli, A. Martinoli, E. Patriarca, D. Russo, D. Scaravelli & P. Genovesi (2004). Linee guida per il monitoraggio dei Chirotteri: indicazioni metodologiche per lo studio e la conservazione dei pipistrelli in Italia. Quaderni di Conservazione della Nature, 19. Ministerio dell'Ambiente e della Tutela del Territorio / Istituto Nazionale per la Fauna Selvatica "Alessandro Ghigi". 216 pp. ISBN: geen.

Een Italiaanse "bat workers manual". Met soortbeschrijvingen en verspreidingskaartjes.

R. Steffens, U. Zöphel & D. Brockmann (2004). 40 Jahre Fledermausmarkierungszentrale Dresden - methodische Hinweise and Ergebnisübersicht. Materialen zur Naturschutz and Landschaftspflege. Sächsisches Landesamt für Umwelt und Geologie. 126 pp. ISBN: 3-00-016143-0.

Agenda Vleermuisconferenties
(en zoogdierenconferenties waarin vleermuizen onderdeel van uitmaken)

Peter Lina

35th Annual North American Symposium on Bat Research
Datum: 19-22 oktober 2005
Plaats: Sacramento CA, USA
Informatie: www.nasbr.org
Voertaal: Engels

VLEN-dag
Datum: 29 oktober 2005
Plaats: Leiden
Informatie: zie op de achterkant van deze VLEN-Nieuwsbrief
Voertaal: Nederlands, buitenlandse sprekers Engels of Duits

XIXe Nationale Poolse Vleermuizenconferentie
Datum: 4-6 november 2005
Plaats: bij Opole, Polen
Informatie: grzesio@uni.opole.pl
Voertaal: Pools

11èmes Recontres Nationales Chiroptères
Datum: 19-20 maart 2006
Plaats: Bourges, Frankrijk
Informatie: direction@museum-bourges.net
Voertaal: Frans

36th Annual North American Symposium on Bat Research
Datum: 18-21 oktober 2006
Plaats: Wrightsville Beach, NC, USA
Informatie: www.nasbr.org
Voertaal: Engels

14th International Bat Research Conference
Datum: 5-11 augustus 2007
Plaats: Oaxaca, Mexico
Voertaal: Engels

XIth European Bat Research Symposium
Datum: augustus 2008
Plaats: Cluj-Napoca, Roemenië
Informatie: farkas@xnet.ro
Voertaal: Engels

XIIth European Bat Symposium
Datum: augustus 2011
Plaats: Litouwen
Voertaal: Engels

Voor informatie over bovenstaande conferenties kan men ook terecht bij:
RCBSC
Postbus 835
2300 AV Leiden
e-mail: phc.lina@tiscali.nl

Adressen

Vleermuiswerkgroep Nederland-VZZ
vleermuiswerkgroepnederland@vzz.nl
Voorzitter: John van Vliet (030-2926765)
Cremerstraat 286, 3532 BN Utrecht
Secretaris: Anne Jifke Haarsma (06-16392155), Johan de Witstraat 23 2334 AM Leiden.
Publiciteit en Ledenadmin: Saskia Roselaar (071-5280022)
Haven 24 A, 2312 MJ Leiden,
Overige bestuursleden: Rudy van der Kuil (070-3652811), Petra Vlaming (06-16340710) & René Janssen (0345-530085)

Vereniging voor Zoogdierkunde en Zoogdierbescherming
Oude Kraan 8
6811 LJ Arnhem
Tel: 026-3705318 Fax: 026-3704038
Http://www.vzz.nl
-Wintertellingen: Vilmar Dijkstra
v.dijkstra@vzz.nl
-MER- loket (vleermuizen):Ludy Verheggen
l.verheggen@vzz.nl
Zoogdiermonitoring
Antwoordnummer 2426
6800 VJ Arnhem
E-mail:zoogdier@vzz.nl

Provinciale Werkgroepen
Friesland: Marten Zijlstra (0511-462637)
Lauermansstraat 22 9551 BB Burgum
martenzijlstra@wanadoo.nl
Groningen: Vleermuiswerkgroep Groningen
Rob Koelman (050-3128698)
Alexanderstraat 2-A,9724 JW Groningen
rkoelman@zonnet.nl
Overijssel: ZWG- Overijssel
Roel Hoeve (0527-243001)
D.v.Bourgondiestraat 57,
8325 GG Vollenhove
roelhoeve@hetnet.nl
Drenthe: Vleermuiswerkgroep Drenthe
Bertil Zoer 0592-353639
Eiberstraat 14
9404 EC Assen
bzoer@hotmail.com
Flevoland: Jeroen Reinhold
Archipel 35-44
8224 HK Lelystad
reinhold@landschapsbeheer.net
Noord-Holland: NOZOS
Kees Kapteyn
Wenenstraat 57
2034 CS Haarlem
kkapteijn@tiscali.nl
Zuid-Holland: ZWG- ZH
Kees Mostert 015-2145073
Palamedesstraat 74,2612 XS Delft
zoogdierzuidholland@zonnet.nl
Utrecht: VLEU
Eric Jansen 030-2722644
Vermeulenstraat 164,3572 WT Utrecht
eajansen@zonnet.nl
Monitoring: Zomer Bruijn 033-4622974
Nieuwstraat 23,3811 JX Amersfoort
Gelderland: VLEGEL
Secretaris: Hans Huitema 026-3700341
Wintertellingen: Gerhard Glas 026-4432879
Noord-Brabant: VWG-NB
Peter Twisk 073- 6445664
Jan Mosmanslaan 19, 5237 BB Den Bosch,
Wintertellingen: Jeroen Nusselein
Kastencoördinator: Erik Korsten
vleermuis.brabant@planet.nl
Vleermuisstichting Noord Brabant
Ad v. Poppel 013-4552030
Griegstraat 449,5011 HL Tilburg
Limburg: Jan Kluskens 0495-634502
Kruiszijweg 6,6034 RZ Nederweert
ja.kluskens@planet.nl
monitoring: Ludy Verheggen 043-3641166
Lijsterbeslaan 22,6241 AN Bunde
l.verheggen@vzz.nl
mergelgroeven: Jos Cobben 043-3252776
Prins Bischopssingel 1-H,6212 AA Maastricht
Zeeland: ZWG- Zeeland
Nanning-Jan Honingh 0113-548119
Schoondijksedijk 35, 4438 AE Driewegen.
nanning-jan.honingh@slz.landschapsbeheer.nl

Subscribing to the Newsletter from abroad: send the amount of money required (€ 8,00) cash in European currency to:
VLEN, Saskia Roselaar, Haven 24 A, 2312 MJ Leiden, The Netherlands.

COPY SLUITINGS DATUM: 15 november 2005
Teksten kunnen aangeleverd worden via mail, floppy of op papier. Foto's en tekeningen liefst apart via de post toesturen. Grafieken gelieve in een excel- bestand te versturen. Email:VLENNIEUWSBRIEF@VZZ.NL

Tijdsplanning
Het lezing gedeelte van de vlendag duurt dit jaar van 9:45 uur tot 16:45. Mocht het je niet lukken om op tijd te komen, neem dan even contact op met mij, dat kunnen we vast wat regelen.

Poster:
Heb je een leuke vleermuisposter of een posterpresentatie?! We hangen hem graag op in de posterzaal!

Anne-Jifke Haarsma
ahaarsma@dds.nl
071-527 4989 (tussen 9:00 en 18:00)

Route beschrijving naar de Vlendag

Adres: Van der Klaauw Laboratorium, Kaiserstraat 63 te Leiden

In het gebouw: Ingang bij het poortgebouw. Gelijk rechts door de klapdeur het trappenhuis in tot de eerste verdieping. Dit is de posterruimte, vanaf hier kun je de grote collegezaal in. NB: we zullen borden en pijlen ophangen, omdat het een nogal verwarrend gebouw is!

Vanaf station Leiden: (ca. 10 min lopen): Neem de centrum zijde van het station. Je komt uit op het stationplein, je neemt de grootste straat tussen de huizen door (Stationsweg), je komt o.a langs het VVV kantoor. Deze straat loop je uit totdat de weg een knik naar links maakt het Galgewater over. Na de brug over het Galgenwater ga je meteen weer naar rechts. Je blijft dus steeds in dezelfde richting (het zuiden) lopen. Steek het Noordeinde over en loop het Rapenburg op (neem de rechterkant). Je passeert dan o.a de Hortus en het Academie gebouw. Kort daarna buigt het Rapenburg af naar links maar wij gaan rechtdoor de Kaiserstraat op (met kroegen: Esperance,'t Kaisertje, verboden toegang, etc). Na iets van 300 meter vind je aan je rechterhand een groot lelijk universiteitsgebouw (op de gevel staat Van der Klauw laboratorium, IBL). Je moet links het gebouw binnen (stenen trap op), meld je even bij de portier.

Met de auto: Leiden ligt ingesloten tussen de A44 (west) en de A4 (oost). Om bij de universiteit te komen moet je respectievelijk afrit 8 of afrit 7 hebben. Maak niet de fout de bordjes universiteit gebouwen te volgen, want die liggen buiten de stad!!
A44 (afrit 8): Via de Plesmanlaan, doctor Lelylaan, Haagweg, net over het spoor, voor het water naar rechts kom je op de Witte singel. Deze een heel eind volgen tot je aan de overkant de Hortus voorbij hebt zien komen. Vlak daarna moet je naar links (= Kaiserstraat). Deze 50 meter inrijden naar links. Als je mazzel hebt doen we de poort open!
A4 (afrit 7): via N206, centrum aanhouden, bij stoplichten naar rechts (Lammerschansweg), deze uitrijden tot je de singel oversteekt. Gelijk na dit water moet je naar links de J. van Houtkade op. Je volgt de singel, de weg maakt een slinger naar de ander zijde van de oever. Na deze slinger moet je gelijk de de eerste naar recht (= Kaiserstraat). Deze 50 meter inrijden naar links. Wederom, als je mazzel hebt doen we de poort open!

Voor auto's: Er zijn een beperkt aantal plaatsen voor auto's op het terrein van de universiteit. Meld je bij de slagboom, dan kun je binnen. Als we vol zijn kun je je ijzeren ros altijd nog parkeren buiten de singel (dus bijv op de Witte singel), dit is gratis. Let op: binnen de singel parkeren is zeeeeer kostbaar! Andere mogelijkheid is de P-plaats op de Haagweg (5 euro o.i.d. voor de hele dag, met gratis vervoer naar de binnenstad).
Maak niet de fout om via het Rapenburg naar de Kaisserstraat te rijden, tenzij je beschikt over een hele smalle auto (er staan paaltjes halverwege!).

Openingstijden portier: Het universiteits gebouw zit normaal gesproken op zaterdag slot. Daarom zijn we onze eigen portier. Je kunt dus alleen naar binnen tijdens pauzes, lunch en aan het begin van de dag (9:00 tot 10:00). Stel dat onze eigen portier even niet aanwezig is, geen nood. Je kunt dan 06-45454914 bellen en we doen de deur open.

VLEERMUIZENDAG 29 OKTOBER 2005 TE LEIDEN,
vanaf 9:00 uur

De jaarlijkse Vlendag komt er weer aan. Schrijf het in je agenda en mis deze dag niet!

Wederom zal de VLEN- dag dit jaar in Leiden zijn. Volgend jaar zal de reeks van drie jaar VLEN- dag in Leiden worden verbroken. Ook dit jaar hebben we als Vlen geprobeerd uit te pakken. Er zijn een groot aantal lezingen, posters, workshops en een natuurboekenmarkt.

Het programma ziet er als volgt uit:

Tijd	Onderdeel	Spreker
9:00	Zaal open, koffie en thee, boekenmarkt open	
9:40	Opening door de dagvoorzitter	
	Lezingen	
9:45	Ingekorven vleermuizen en boeren : de overeenkomsten en verschillen	Bart Kranstauber
10:05	Waarnemingen van de Brandt's vleermuis in Nederland : de laatste update	René Janssen
10:25	Winterwaarnemingen van rosse vleermuizen	Eric Jansen
10:45	Pauze (koffie en thee)	
11:20	Dwergvleermuisonderzoek in België	Pieter Blondé
11:50	Vervolg "Grote vleermuiskast aan gebouw"	Erik Korsten
11:55	De combinatie van licht en vleermuizen	Jan Willem van der Veghte
12:15	Uitkomsten zenderonderzoek Eerde	Daniël Tuitert en Theo Douma
12:30	Pauze (in de kantine zijn belegde broodjes te koop!)	
13:15	Boomholtes nader bekeken	Carolien van der Graaf
13:35	Impressie van het 10de Bat Research Symposium en Bat Detector Workshop in Ierland	Peter Twisk
13:55	Meervleermuizen in Friesland	Anne-Jifke Haarsma
14:15	Pauze (koffie en thee)	
14:45	Meervleermuizen in het licht	Diederik van Dullemen
15:05	Costa Rica: vleermuizen zoeken met een andere bril	Erik Korsten
15:30	Korte pauze en indeling in workshops	
15:45	**Workshops (keuze uit drie:)**	
	"Flora en Faunawet" werking - correct inventariseren - nuttig mitigeren en compenseren?	John van Vliet
	"Determineren van vleermuizen in winterslaap" interactief ophalen van de determinatiekenmerken.	René Janssen, Erik Korsten e.a.
	Inleiding inventarisatiemethoden en monitoring	*Onder voorbehoud*
16:45	Afsluiting door de dagvoorzitter	
17:15	Einde VLEN- dag en sluiting boekenmarkt	

NB: alle praatjes zijn inclusief 5 minuten voor vragen!
Pauzes: tijd om te netwerken, boekenmarkt, bat- detector tunen, posterspresentatie's, CBS presentatie en nog meer video beelden.

Kosten
De Vlendag is gratis voor leden en kost voor niet-leden 2 Euro (niet leden zijn altijd welkom en hoeven zich niet van te voren op te geven). In de pauzes is er koffie en thee tegen kostprijs. Ook voor de lunch zijn er broodjes te koop tegen kost-prijs. Zorg dus dat je genoeg klein geld mee neemt!

Boekenmarkt
De boekenstand wordt dit jaar wederom bemand door ' Moby Dick' een tweedehands boekwinkel uit Noordwijk.

Z.O.Z.